

ALBANEZII: REGIUNEA TRIBALĂ

În Peninsula Balcanică s-a păstrat până la începutul secolului al XX-lea ultima regiune tribală europeană; populații de expresie albaneză, slavă sau romanică se învecinează. Este vorba de o regiune cuprinzând nordul Albaniei, Muntenegrul vecin și vestul Macedoniei. Fie că este vorba de populații de expresie romanică (numite valahi de vecinii lor), fie de populații albaneze sau slave, formațiunile lor sociale sunt de mare interes. Triburile vorbesc una din aceste trei limbi: aromână, albaneză sau sârbo-croată; unele sunt amestecate, ca rezultat al unui proces de pierdere a identității etnice sau ca rămășiță a unei străvechi origini comune.

Materialelor culese de istorici despre viața triburilor europene în Evul Mediu li se adaugă observațiile directe ale sociologiei și etnologiei. În felul acesta s-a putut remarca funcționarea acestor triburi pe baza dreptului cutumiar ori s-a putut urmări modul în care s-a constituit statul Muntenegrul pe baza principiilor care amintesc de cele ce stau la originea statelor din Evul Mediu.

Regiunea este puțin cunoscută, studiile aprofundate – rare. Am ales pentru această prezentare cazul triburilor albaneze din nord, gheghii, numiți și malisori – munteni; adaug publicațiilor și informațiilor mai vechi rezultatele studiilor recente,

publicate de cercetătorii albanezi, care îmbogățesc substanțial domeniul.

Mulți albanezi trăiesc în afara granițelor statului lor; îi găsim mai ales în Iugoslavia (*Islami*, 1981, pp. 255 și urm.), în Grecia, în Italia (*Kellner*, 1972). Dată fiind depărtarea de regiunea locuită de majoritatea acestei populații, apar diferențe marcante între diferitele grupuri, deși adesea anumite elemente amintesc de originea comună. Dacă în paginile care urmează se dau unele informații despre albanezii din țările vecine (Iugoslavia, Grecia), esențialul prezentării are drept obiect regiunea situată în nordul Albaniei, care a păstrat cel mai mult caracteristicile trecutului, înlesnind comparația cu alte societăți tradiționale balcanice. Ca și pentru celelalte capitole ale acestui studiu, esențialul textului are drept obiect societatea, așa cum a funcționat ea, în secolul al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea.

GOSPODĂRIA («SHTËPI»)

Albanezii desemnează cea mai mică unitate socială a îlor, gospodăria, cu numele de casă – «shtëpi» (*Gjergji*, 1982, p. 177) sau «shpi» (*Zojzi*, 1977). Margaret Hasluck afirmă că acest nume este cel dat încăperii originare a casei, care are și funcția de bucătărie (1954, p. 18). Această situație corespunde cu cea existentă la alte populații balcanice unde numele încăperii originare care cuprinde o vatră desemnează cu timpul o întregă casă alcătuită din mai multe încăperi (de exemplu, «kuča» la slavii din sud și «casa» la români).

Cum existența unei case înseamnă și existența unei vetre, gospodăria albanezilor poate fi desemnată și prin cuvintele «vöter» sau «vatrë» – vatră (*Georgescu*, 1963, p. 80); cuvântul este același la români – «vatră» și constituie unul din cuvintele

comune ale fondului iliro-trac (*Rusu*, 1959, p. 130). Cuvintele «zjarr» – vatră, foc, sau «tym» – fum sunt și ele folosite pentru a desemna gospodăria. Regăsim deci toate aceste nume cu dublu înțeles folosite în Europa pentru a desemna gospodăria; în schimb, nu găsim aici un cuvânt folosit exclusiv pentru a desemna gospodăria («household» pentru englezi).

Culegerea de drept cutumiar publicată de *Gječov* afirmă că „orice casă de unde iese fum trebuie să aibă pământul ei” (par. 213; a se vedea și *Valentini*, 1945, p. 111), ceea ce înseamnă că orice casă locuită semnalează existența unei unități sociale care are drepturi asupra proprietății satului, fratriciei, tribului. Aceasta pune în lumină încă o asemănare cu alte societăți balcanice, în care stăpânirea unei case instalate pe moșia unui grup înseamnă apartenența locuitorilor ei la acel grup, cu obligațiile și drepturile pe care le implică o asemenea situație (*Gjergji*, 1982, p. 177). „Orice casă locuită are partea sa din proprietățile satului” susține dreptul cutumiar (*Gječov*, par. 215). „Casa deține o curte, o grădină, podgorii și terenuri cultivabile, fânețe, garduri, drumuri, poteci” (*Gječov*, par. 214).

Când se construiește o casă nouă și s-a terminat montarea acoperișului, primul lucru care se face este aprinderea focului (*Dida*, 1981, p. 194); cu acest prilej se observă traiectoria primului fum pentru a ghici care va fi soarta noii unități sociale care va locui acolo și se încearcă evitarea stingerii focului, căci aceasta poate aduce ghinion grupului (*Dida*, p. 195). Un grup domestic care se separă, dar păstrează relații strânse, afirmă că în continuare constituie un singur foc (*Zojzi*, 1977, p. 192). Când ultimul reprezentant masculin al unei gospodării moare (ceea ce atrage după sine dispariția acesteia, fetele neavând dreptul să moștenească pământul) „se dărâmă vatra din camera lui, pe locul ei

punându-se un mănunchi de mărăcini” (*Degradand*, 1901, pp. 51-52).

Grupul domestic albanez este alcătuit de obicei din mai multe cupluri căsătorite; această situație este pusă în evidență de numele dat gospodăriei; *Mark Krasniqi* (1971, p. 493) consemnează la albanezii iugoslavi numele de «shpija e forte» – casă puternică; în câmpia Pologului am găsit numele de «dere e madhe» – poartă mare (a se vedea și *Tufai*, p. 431).

Grupul domestic

Iată cum descrie un preot un grup domestic albanez: „în a doua seară am fost invitați de un anume Lhesh Mihidhi, un moșneag nostim, plin de prejudecăți... Numeroasa lui familie era compusă din 35 de persoane, toți buni creștini; el era octogenar... avea gospodăria așezată pe culmea unui deal, în vecinătatea unei păduri de stejari. Poziția o făcea plăcută și curtea întinsă înconjurată de ziduri cuprindea în interior 12 sau 13 colibe, numărul lor corespunzând celui al fiilor lui căsătoriți care locuiau împreună cu el...” (*Valentini*, 1969, p. 136). Această descriere, făcută la sfârșitul secolului al XIX-lea, este tipică pentru gospodăriile din vechime și pentru Albania de nord; într-adevăr, grupul domestic se compune din mai multe cupluri căsătorite care trăiesc și muncesc împreună în cadrul unei singure unități sociale. Aceste grupuri domestice par a fi mai frecvente decât cele ale slavilor din sud și au supraviețuit mai mult timp. Am cercetat în 1978, în Iugoslavia, astfel de grupuri în regiunile în care albanezii și slavii trăiau ca buni vecini; grupurile numeroase ale slavilor din sud dispăruseră în acel timp (*Tufai*, 1978). Ancheta Verei Erlich este edificatoare în această privință, deoarece acoperă întreg teritoriul Iugoslaviei; răspunsurile la întrebarea privind momentul în

care marile grupuri domestice au dispărut arată că gospodăriile albaneze sunt ultimele atinse de evoluția modernă, marea criză economică din 1930 constituind momentul în care schimbările le ating și pe ele (*Erlich*, 1966, p. 46).

Descrierile grupurilor domestice numeroase abundă, citez câteva dintre ele. „În marele ținut Haimeli, cel mai mare din Zadrima... familiile au 20, 40 și chiar 50 de persoane fiecare. Și acum câțiva ani exista o familie numită Miloti care număra 102 persoane” afirmă un preot în 1931 (*Valentini*, 1969, p. 259). *Gopčević* (1881, p. 317) vorbește de familii albaneze compuse din „50, 100 și chiar 200 de inși”, această ultimă cifră este probabil exagerată, nefiind niciodată confirmată de un alt cercetător. *Margaret Hasluck* (1954, p. 29) susține că grupurile domestice care depășesc douăzeci de persoane sunt numeroase și semnaleză două, cuprinzând unul 65 și celălalt 95 de persoane. *Mark Krasniqi* (1979, pp. 237 și urm.) semnaleză asemenea grupuri și la albanezii din regiunea Kossovo; astfel, el descrie un grup compus din 83 de persoane și cuprinzând 16 cupluri căsătorite; într-un alt capitol al aceleiași lucrări (pp. 250 și urm.) ei constată că în 1971 numărul mediu de persoane pe grup domestic este, la albanezii din regiune, de 8, dar unul din aceste grupuri numără 93 de persoane. Tot el enumeră un întreg șir de grupuri domestice numeroase din aceeași regiune (1982, pp. 27-36); două depășesc 60 de persoane, un altul o sută de persoane, altele au 80, 85, 82, 30, 85 sau 45 de membri (a se vedea și *Krasniqi*, 1971, p. 493). Nu departe de Skopje am văzut, instalat într-o locuință mare de lemn, un grup de aproximativ 80 de persoane (în 1965).

Schimbările politice survenite în Albania și transformările profunde care au urmat au influențat și grupurile domestice. Una din caracteristicile ce au evoluat cel mai mult este aceea a numărului de persoane aparținătoare grupului domestic.

În cea mai mare parte a cazurilor anchetate se constată prezența frecventă de grupuri formate din trei cupluri căsătorite. Evoluția către grupuri cu un singur cuplu căsătorit sau cel mult două este evidentă. Într-o analiză cu caracter general având ca obiect evoluția familiei albaneze contemporane, *Alfred Uçi* (1970, p. 170) prezintă această situație în sensul menționat mai sus. Constatările lui sunt confirmate de anchetele lui *Andromaqi Gjergji* (1976, p. 93; 1982, p. 89) și de cele ale lui *Naum Guxho* (1976, pp. 104-106).

Dacă se examinează structura grupurilor domestice se disting aceleași categorii existente la slavii din sud sau la alte populații organizate în grupuri domestice numeroase. Există un șef și o femeie-șef, membri bărbați, care au drepturi mai mari decât cele ale femeilor măritate, fete și, în sfârșit, copii. Toți muncesc cot la cot pe aceeași proprietate, sub comanda unui conducător; locuiesc împreună sau în apropiere, în aceeași curte; veniturile le împart. Toți membrii sunt hrăniți, îmbrăcați, îngrijiți.

În afară de distincția între bărbați și femei și între capul gospodăriei și cei pe care-i dirijează trebuie semnalată distincția între părinți și copii; printre băieți se disting cel mai mare și cel mai mic. *Gječov* (par. 58-63) descrie drepturile fiecăruia. Se poate adăuga faptul că și printre seniorii albanezi s-au semnalat grupuri domestice organizate în același fel (*Krasniqi*, 1971, p. 492).

Casa

Două elemente caracteristice trecutului acestei societăți influențează alcătuirea casei; primul se datorează faptului că mai multe cupluri locuiesc împreună; al doilea, că ne aflăm în fața unei societăți în care toți bărbații sunt înarmați, în care vendetta și micile războaie locale sunt endemice. Prin urmare vom găsi mai ales forme de locuire care amintesc

de cele ale societății vecine din Muntenegru și chiar ale unor societăți mai îndepărtate, dar asemănător structurate (de exemplu cele din Caucaz).

Iată cum descrie *Lucy Garnett* (1917, p. 5) cele mai simple forme de locuire: „Colibele au doar un nivel și cuprind două încăperi, una folosită ca depozit pentru produse, cealaltă servind drept cameră de zi și dormitor. Focul se face pe jos și fumul iese printr-o gaură făcută în acoperiș; mobilierul se limitează la câteva saltele și velințe, o «sofra» – măsuța joasă la care se mănâncă după moda turcească, un vas de aramă pentru alimente sau două vase de lemn, câteva linguri, un «ibric» de aramă și o lampă portabilă”. Aceste construcții, dispărute în satele de câmpie, s-au păstrat mai mult timp în regiunile de munte locuite de păstori (*Krasniqi*, 1970, pp. 380 și urm.).

Prezența mai multor cupluri poate genera trei tipuri diferite de construcții; există mai întâi acela în care grupul întreg locuiește într-o singură clădire care poate fi de tipul descris în paragraful precedent; toată lumea se îngrămădește în ea, inclusiv animalele. Putem întâlni o casă centrală, mare, înconjurată de căsuțe cu o singură încăpere, situate într-o singură curte, ca în cazul descris de un preot, care mărturisește: „Așa e obiceiul pe aceste meleaguri. Când cineva se căsătorește, i se construiește o colibă de scânduri acoperită cu pământ și așezată în curte, de doi metri pe trei, asta fiind camera nupțială a unui cuplu” (*Valentini*, 1969, p. 136).

O organizare diferită a habitatului, mai des întâlnită, este aceea în care încăperile ocupate de cupluri sunt situate sub același acoperiș, învecinându-se cu încăperea principală, eventual cu o cameră destinată oaspeților; aceasta din urmă se întâlnește adesea, dat fiind rolul pe care îl joacă ospitalitatea în viața albanezilor (*Krasniqi*, 1979, pp. 453 și urm.). „Fiecare cuplu are nevoie de o încăpere separată

CUPRINS

<i>Introducere</i>	5
PARTEA ÎNTÂI	17
Albanezii: regiunea tribală	19
Gospodăria («Shtëpi»).....	20
Grupul domestic	22
Casa	24
Ierarhia grupului domestic	28
Femeile	33
Proprietatea și munca	50
Divizarea gospodăriei.....	59
Fratia («vllazni»), tribul («fis») și «bajrak»	61
Adunarea – «kuvend»	72
Conducătorii	77
Cei 12 martori	78
Slavii din sud	85
Gospodăria.....	85
Grupul domestic: munca	87
Casa	92
Proprietatea	98
Femeile și ierarhia grupului	101
Destrămarea zadrugii	109
Fratia («bratstvo») și satul.....	114
Pământul arabil («baština») și proprietățile devălmașe («komunica»)	116

Întrajutorarea.....	119
Tribul – «pleme».....	122
Adunările.....	126
Grecii	133
Regiunea Mani.....	133
Gospodăria – «familia»	134
Femeile.....	138
Neamul	142
Anoya, un sat de munte din Creta	147
Satul Elympos din insula Karpathos.....	152
Crescătorii de animale transhumanți	160
Românii	169
Gospodăria («casa»)	169
A) Întemeierea unei noi gospodării.....	169
B) Grupul domestic: alcătuire și ierarhie.....	177
Grupul domestic și alcătuirea casei.....	184
Numele gospodăriei....	188
Numele și semnele de proprietate	193
Proprietatea și transmiterea ei	198
Absența actelor scrise.....	204
Repartizarea muncii	207
Satul.....	209
Proprietatea și munca	209
Comunitatea sătească și adunarea sătească.....	217
«Țara», confederația sătească.....	225
PARTEA A DOUA	231
Structuri sociale, structuri magice și religioase	233
Divinitatea protectoare a triburilor albaneze	234
«Slava» slavilor din sud.....	238
Capelele neamurilor grecești	246
Structura religioasă a teritoriului sătesc românesc.....	250

Teritoriul.....	255
Satul.....	260
Biserica și cimitirul	265
Raiul	271
PARTEA A TREIA	275
Comparații și ipoteze	277
Gospodărie sau familie	283
Sângele și consangvinitatea	285
Fata fără frați și matriarhatul	289
Băstinașul și străinul.....	293
Democrația primitivă și bătrânii	298
<i>Bibliografie</i>	305